

Wojciech Wróblewski

Badania etnograficzne w województwie koszalińskim w latach 1950-1975

Słupskie Studia Historyczne 11, 223-242

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WOJCIECH WRÓBLEWSKI

PAP SŁUPSK

BADANIA ETNOGRAFICZNE
W WOJEWÓDZTWIE KOSZALIŃSKIM
W LATACH 1950-1975

W planach badawczych placówek naukowych odradzających się i nowo powstałych po drugiej wojnie światowej poczesne miejsce zajmowała problematyka związana z terenami włączonymi do Polski w wyniku ustaleń międzynarodowych. Ziemie północne i zachodnie stały się głównym elementem badań wielu ośrodków akademickich, polemik i dyskusji toczonych na łamach czasopism naukowych.

Przyczyn takiego stanu poszukiwać należy w kilku płaszczyznach, wśród których największe znaczenie miał charakter etniczny obszarów wcielonych, zachodzące na nich przemiany ludnościowe oraz polityka władz wobec tych terenów. Rok 1945 zmienił bowiem w zasadniczy sposób obraz społeczeństwa ziem zachodnich i północnych oraz wpłynął na przeobrażenia istniejącej na tym obszarze struktury społecznej. W okresie przedwojennym tereny te, należące do państwa niemieckiego, charakteryzowały się dużą stabilnością etniczną, opierającą się na współżyciu polskiej ludności autochtonicznej z Niemcami i zamieszkującymi ten obszar mniejszościami narodowymi. Sytuację tę zdecydowanie zmienił okres wojenny, gdy na wschodnie rubieże Rzeszy napłynęły liczne grupy robotników przymusowych i ludności ewakuowanej z centralnych Niemiec. Zasadniczy jednak zwrot w stosunkach ludnościowych i strukturze społecznej nastąpił wraz z decyzją mocarstw o przekazaniu Polsce Pomorza Zachodniego, Śląska, Warmii i Mazur. Nastąpiły wówczas masowe ruchy ludności, opuszczającej ziemie zachodnie i północne bądź przybywającej na nie. W ich wyniku na terenach włączonych znalazły się różne grupy ludności, o zróżnicowanej strukturze pochodzenia. Osiedlali się tu bowiem licznie przybywający migranci z Polski centralnej, przesiedleńcy z byłych Kresów Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej oraz powracający do kraju emigranci. Skierowana tutaj została również wysiedlana w akcji „Wisła” ludność ukraińska z województw rzeszowskiego, lubelskiego i krakowskiego. Poza tym tereny te zamieszkiwała znaczna grupa ludności rodzimej oraz przebywała tu część nie objętych akcją przesiedleńczą Niemców.

Doszło zatem do ukształtowania czy też raczej do zapoczątkowania kształtowania się ogromnie zróżnicowanego etnicznie, kulturowo i cywilizacyjnie społeczeństwa ziem zachodnich i północnych. Podlegało ono różnorodnym przeobrażeniom i procesom społecznym, charakteryzującym się niezwykłą intensywnością i złożonością. Wśród procesów tych najbardziej charakterystyczna była stopniowa aklimatyzacja migrantów w nowym środowisku, ich stosunek do ludności rodzimej (w tym konflikty wynikające ze zderzenia kultur) oraz integracja poszczególnych grup ludności, zmierzająca do wytworzenia tzw. nowego społeczeństwa.

Ciągłe ruchy ludności oraz kształtowanie się społeczności lokalnych były niezwykle korzystne i pozwalały na podjęcie kompleksowych działań badawczych. Stwarzały one przedstawicielom nauk społecznych, zwłaszcza zaś etnografom i socjologom, warunki wręcz laboratoryjne do przeprowadzania analiz i syntez.

Podjęciu przez naukowców prac badawczych sprzyjała również prowadzona przez władze polityka wobec ziem zachodnich i północnych, określanych jako Ziemie Odzyskane. Z mianem tym związane były działania polityczne i propagandowe władz mające na celu uzyskanie „naukowej legitymizacji” przejęcia ziem poniemieckich. Zamierzano bowiem, dzięki podjętej na szeroką skalę działalności badawczej, wykazać polski charakter tych ziem, wynikający z ich historycznych związków z Polską. Powiązań tych dostarczyć miały inicjowane i finansowane przez władze państwowe, a później lokalne władze partyjne badania naukowe, zwłaszcza z zakresu historii, archeologii i etnografii. Szczególnie dużą wagę przywiązywano do prac z zakresu etnografii, które dostarczyć miały argumentów potwierdzających polskie czy słowiańskie pochodzenie autochtonicznej ludności Pomorza, Warmii czy Śląska. Polski rodowód rdzennych mieszkańców ziem wcielonych miał stanowić czynnik sprzyjający procesom integracyjnym i w ten sposób przyczynić się do przyspieszenia kształtowania na tym obszarze nowego, jednolitego narodowościowo społeczeństwa. Podejmowane w tym czasie penetracje etnograficzne w połączeniu z przeprowadzonymi badaniami socjologicznymi stanowiły również źródło wiedzy o dokonujących się na ziemiach zachodnich i północnych procesach adaptacyjnych i nastrojach społecznych.

Polityka władz służyć miała również aktywizacji lokalnych środowisk naukowych oraz zwrócić ich uwagę na problemy społeczne i gospodarcze obszarów zachodnich i północnych.

Szczególnie dużą aktywnością w inicjowaniu przedsięwzięć badawczych charakteryzowały się władze partyjne utworzonego na mocy *Ustawy z 28 czerwca 1950 roku O zmianie administracyjnego podziału terytorialnego województwa koszalińskiego*. W jego skład weszły powiaty wyłączone z województwa szczecińskiego: koszaliński, kołobrzegi, białogardzki, sławieński, słupski, bytowski, miasteczki, szczecinecki, drawski, złotowski, człuchowski i wałecki¹.

Były to obszary o szczególnym charakterze demograficznym i zróżnicowaniu etnicznym, które zdaniem L. Kosińskiego, analizującego dane powszechnego spisu

¹ M. Żukowski, *Przyczyny i skutki utworzenia województwa koszalińskiego w 1950 roku*, Przegląd Zachodniopomorski 2000, z. 1, s. 117-118.

ludności z roku 1950, tworzyły odrębny region ludnościowy, charakteryzujący się przewagą ludności napływowej i dużym odsetkiem autochtonów na obrzeżach. Związane to było z włączeniem w skład nowo tworzonego województwa dawnych powiatów pogranicza polsko-niemieckiego, zwłaszcza zaś terenów Kaszubszczyzny (powiat bytowski) i Krajny Żłotowskiej (powiat żłotowski), zamieszkiwanych w dużej mierze przez ludność rdzenną. Na obszarach tych odsetek autochtonów przekraczał 20% (w powiecie bytowskim 22,2%, w powiecie żłotowskim 27,1%), a łącznie w województwie około 8%². Duża liczba ludności napływowej związana była natomiast z samoistnymi ruchami migracyjnymi oraz prowadzoną przez władze akcją osiedleńczą. W jej wyniku na terenie województwa koszalińskiego znalazło się blisko sto dwadzieścia tysięcy przesiedleńców z byłych Kresów Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej, pochodzących głównie z Wileńszczyzny, Nowogródziny i Polesia. Najwięcej tzw. repatriantów znalazło się w powiecie szczecineckim, białogardzkim, wałeckim i w Słupsku³. Na teren województwa koszalińskiego skierowana została również znaczna liczba przesiedlanej w ramach akcji „Wisła” ludności ukraińskiej. Największe skupiska tej ludności znajdowały się w powiecie człuchowskim, szczecineckim, koszalińskim i słupskim⁴. Według danych władz terenowych w końcu 1952 roku w województwie mieszkało około 27 tysięcy Ukraińców⁵. Oprócz przesiedlonej ludności ukraińskiej znajdowały się tu również inne mniejszości narodowe. Najliczniej reprezentowana była ludność niemiecka – około 24 tysięcy osób⁶. Byli to przeważnie miejscowi Niemcy, nie objęci akcją przesiedleńczą w latach 1946-1947, zamieszkali na wsi i zatrudnieni w Państwowych Gospodarstwach Rolnych. Po wojnie pojawili się w koszalińskim Cyganie, którzy zasiedlili przede wszystkim powiat słupski. Ponadto na obszarze tym osiedliła się nieznaczna liczba osób innych narodowości: Jugosławian, Czechów, Włochów, Francuzów, Szwajcarów, Austriaków i Rumunów. Łącznie mieszkało tu około 54 tysięcy osób obcego pochodzenia, co wówczas stanowiło około 10% ludności⁷.

Złożona struktura demograficzna Koszalińskiego – a zwłaszcza znaczny odsetek ludności autochtonicznej – sprawiła, iż obszar ten znalazł się w orbicie zainteresowań badawczych etnografów. Dodatkowym argumentem przemawiającym za podjęciem tej pracy były względy propagandowe. Teren Kaszubszczyzny i Krajny Żłotowskiej zamieszkiwany był bowiem przez autochtonów, wśród których istniały charakterystyczne postawy tożsamościowe. Szczególnie istotne wydawało się zatem podjęcie prac badawczych dotyczących pochodzenia i przeszłości mieszkańców tych obszarów.

² L. Kosiński, *Pochodzenie terytorialne ludności Ziemi Zachodnich w 1950 roku*, Dokumentacja Geograficzna, z. 2, Warszawa 1960, s. 34-39.

³ T. Gasztold, *Przesiedleńcy z Kresów Północno-Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej na Pomorzu w latach 1945-1948*, [w:] *Pomorze – trudna ojczyzna? Kształtowanie się nowej tożsamości 1945-1995*, pod red. A. Saksona, Poznań 1998, s. 322-323.

⁴ R. Drozd, *Zasady rozmieszczenia ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji „Wisła”*, Słupskie Studia Historyczne 1993, nr 3, s. 106-107.

⁵ W. Chlistowski, *Mniejszości narodowe na terenie województwa koszalińskiego*, Rocznik Koszaliński 1986/87, s. 73.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

W przypadku ludności kaszubskiej eksploracje etnograficzne służyć miały zbadaniu, jak dalece na postawy i tożsamość Kaszubów wpłynęły tak charakterystyczne dla obszaru pogranicza dwu- lub wielostronne wpływy cywilizacyjne i kulturowe, a także działania unaradawiające. Ich celem było również uzyskanie potwierdzenia polskiego lub słowiańskiego charakteru Kaszubów, które pozwoliłoby na przeprowadzenie wśród tej ludności akcji repolonizacyjnej. Należałoby przypomnieć, iż ludność kaszubska w okresie drugiej wojny światowej wpisywana była na niemiecką listę narodowościową i zdaniem władz niemieckich nadawała się do szybkiego zgermanizowania. Najczęściej jednak zachowywała ona indyferentyzm narodowy, poczuwając się jedynie do tożsamości etnicznej, czego wyrazem były chociażby wyniki spisów ludności przeprowadzanych w okresie przedwojennym przez władze niemieckie, a bezpośrednio po wojnie przez władze polskie. Rdzenni mieszkańcy Kaszubszczyzny wykazywali w nich zazwyczaj pochodzenie kaszubskie (lub posługiwali się określeniem „tutejszy”), zaś w kwestii używanego języka podawali znajomość języka kaszubskiego, niemieckiego i polskiego (językiem polskim ludność kaszubska posługiwała się głównie w kościele)⁸. Dlatego też dla powojennych władz polskich Kaszubi byli grupą ludności, która podlegała weryfikacji, rehabilitacji i długotrwałej repolonizacji, zmierzającej do ich integracji z przybywającymi na ziemię zachodnie i północne osadnikami⁹. Interesująca wydawała się również etnografom kwestia przejmowania wzorców kulturowych przez ludność kaszubską, jej stosunek do migrantów oraz odpowiedź na pytanie, czy na ziemiach przejętych dojdzie do wytworzenia „nowej kultury ludowej”.

Inaczej wyglądała natomiast kwestia podjęcia prac badawczych dotyczących ludności Krajny Złotowskiej. W przypadku Krajniaków podstawowe pytania badawcze dotyczyły mechanizmów, które zadecydowały o silnym poczuciu narodowym tej grupy ludności i jej oporze wobec niemieckiej polityki unaradawiającej. Warto przypomnieć, iż na terenie Złotowszczyzny, włączonej w wyniku I rozbioru Polski do Prus, doszło do wykształcenia się prężnego ruchu polskiego, którego przejawem była między innymi szeroko rozwinięta działalność V Dzielnicę Związku Polaków w Niemczech (utworzona w 1923 roku V Dzielnicę z siedzibą w Złotowie była najmniejszą, lecz najbardziej aktywną komórką Związku Polaków w Niemczech¹⁰), oraz funkcjonowało wiele polskich placówek oświatowych (w latach 1933-1939 działało w powiecie złotowskim 21 szkół polskich¹¹) i instytucji kulturalnych.

Plan badań etnograficznych dotyczących ziem zachodnich i północnych sformułowany został w styczniu 1946 roku na posiedzeniu Sekcji Etnograficznej Instytutu

⁸ Kwestie tożsamości narodowej i etnicznej Kaszubów szeroko przedstawia C. Obracht-Prondzyński w pracy: *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002.

⁹ Koncepcje rozwiązania kwestii ludności rodzimej ziem wcielonych przedstawia Z. Romanow w pracy: *Polityka władz polskich wobec ludności rodzimej ziem zachodnich i północnych w latach 1945-1960*, Słupsk 1999.

¹⁰ W. Wrzesiński, *Z historii V Dzielnicę Związku Polaków w Niemczech (1923-1939)*, Zapiski Kozsalińskie 1967, nr 3, s. 26.

¹¹ H. Rybicki, *Polska ludność rodzima w kształtowaniu nowej społeczności Pomorza Zachodniego po 1945 roku*, [w:] *Pomorze – trudna ojczyzna?*, s. 193.

Zachodniego¹² przez prof. Bożenę Stelmachowską¹³. Miały one dać odpowiedź na trzy zasadnicze pytania. Pierwsze dotyczyło kwestii podtrzymywania bądź odrzucania przez migrantów własnej kultury ludowej, drugie potrzeby propagowania kultury autochtonów, trzecie zaś brzmiało: „Czy na Ziemię Odzyskane przenosić kulturę z regionu sąsiedniego?”¹⁴. Odpowiedź na postawione przez Stelmachowską pytania wymagała od etnografów przyjęcia specyficznej postawy badawczej, zdecydowanie odmiennej od tej, która charakteryzowała badaczy kultury materialnej tzw. Polski

¹² Już w pierwszych miesiącach po zakończeniu działań militarnych przystąpiono do odbudowy struktury nauki w kraju. W pierwszej kolejności reaktywowano instytucje działające w okresie dwudziestolecia międzywojennego, w tym między innymi zajmujący się problematyką etnograficzną Instytut Bałtycki, przenosząc jego Wydział Pomoroznawczy do Bydgoszczy (C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi*, s. 58). Powołano również nowe placówki badawcze podejmujące pracę nad zagadnieniami ziem wcielonych: Instytut Mazurski w Olsztynie i Instytut Zachodni w Poznaniu. Przede wszystkim jednak wznowiły działalność naukowo-dydaktyczną uniwersyteckie katedry etnografii, np. już w marcu 1945 roku Katedra Etnografii na Uniwersytecie w Poznaniu. Jej kierownictwo objął prof. Eugeniusz Frankowski, kierujący nią w latach 1926-1939 (T. Wróblewski, *Katedra Etnografii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1945-1967*, *Etnografia Polska* 1969, z. 1, s. 129). Rozporządzeniem Ministra Oświaty z 20 grudnia 1945 roku powołano natomiast Katedrę Etnografii na nowo utworzonym Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, której kierownictwo powierzono prof. B. Stelmachowskiej (M. Frankowska, *Etnografia polska po II wojnie światowej (1945-1970)*, [w:] *Historia etnografii polskiej*, pod red. M. Terleckiej, Wrocław 1973, s. 196).

¹³ **Bożena Stelmachowska (1889-1956)** – urodziła się 5 grudnia 1889 roku we Wrześni w Wielkopolsce. W Poznaniu ukończyła szkołę średnią i studia w zakresie etnografii i etnologii oraz prehistorii pod kierunkiem profesorów Jana Stanisława Bystronia i Józefa Kostrzewskiego. W latach 1933-1939 kierowała Muzeum Miejskim w Poznaniu, prowadząc jednocześnie zakrojone na szeroką skalę badania etnograficzne na Pomorzu i współpracując z Działem Etnograficznym Instytutu Bałtyckiego, dla którego przygotowała program eksploracji etnograficznych Prus Wschodnich i Pomorza Zachodniego. Szczególnie interesowała ją kultura materialna Kaszub, czego efektem były powstałe w okresie przedwojennym prace: *Badania etnograficzne na Pomorzu. Problem narodowościowy* (1931), *Stosunek Kaszub do Polski* (1932), *Rok obrzędowy na Pomorzu* (1933), *Etnografia Pomorza i Prus Wschodnich* (1937), *Sztuka ludowa na Kaszubach* (1937). Współpracowała również z funkcjonującym na uniwersytecie w Poznaniu Instytutem Zachodnio-Słowiańskim, gdzie wraz z prof. Rudnickim założyła czasopismo etnograficzne „Archiwum Etnograficzne Instytutu Zachodnio-Słowiańskiego”. W tym czasie była również pomocniczym pracownikiem naukowym w Katedrze Etnografii i Etnologii. W 1938 r. na podstawie pracy o zwyczajach rodzinnych i obrzędach uzyskała habilitację. Okres wojny spędziła w Warszawie, gdzie prowadziła wykłady na tajnych kompletach Uniwersytetu Zachodniego. W 1945 roku objęła kierownictwo Zakładu Etnografii Słowian Zachodnich na uniwersytecie w Poznaniu i rozpoczęła prace badawcze dotyczące ziem zachodnich. Z początkiem 1946 roku B. Stelmachowska została jako profesor nadzwyczajny powołana na kierownika Katedry Etnologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pracowała również w Muzeum Kaszubskim w Kartuzach oraz Muzeum Regionalnym Powiśla w Kwidzynie. Aktywnie włączyła się również w prace Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, zwłaszcza w prowadzone w latach 1950-1954 badania zmierzające do przygotowania *Polskiego atlasu etnograficznego*. Pod kierunkiem prof. B. Stelmachowskiej miała powstać zamieszczona w *Atlasie* monografia stroju ludowego Kaszub. Prace te przerwała jednak nagła śmierć badaczki – 21 listopada 1956 roku (R. Kukier, *Profesor dr Bożena Stelmachowska. Wspomnienie pośmiertne*, *Lud* 1959, s. 481-484).

¹⁴ C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi*, s. 52.

centralnej. Rola etnografa ziem dawnych ograniczała się bowiem przede wszystkim do konserwacji i rekonstrukcji kultury ludowej, natomiast na ziemiach wcielonych jego zadanie miało polegać na zaszczepianiu, wytwarzaniu wśród osadników polskiej kultury ludowej poprzez wykorzenianie wszelkich złych nawyków (np. wpływów niemieckich w sztuce ludowej) oraz kształtowanie nowych, wykazujących znamiona polskości¹⁵. Etnograf na ziemiach zachodnich miał zatem, zgodnie z prowadzoną przez władze polityką narodowościową, aktywnie uczestniczyć w dokonującym się procesie repolonizacji i reslawizacji. Zaszczepianie kultury ludowej miało wykształcić wśród osadników przywiązanie do „nowej ojczyzny” i kulturowo, a także tożsamościowo (poprzez odwoływanie się do wspólnych pradziejów) związać ich z miejscem osiedlenia. Tradycja i wspólna przeszłość kulturowa miały być jednym z zasadniczych czynników przyspieszających i ułatwiających proces integracji społecznej na ziemiach zachodnich i północnych. Taki cel badań naukowych etnografów i prowadzonej przez nich działalności w zaszczepianiu polskiej kultury ludowej podkreśliła B. Stelmachowska w przygotowanym dla „Przeglądu Zachodniego” artykule *Polska kultura ludowa czynnikiem zespalającym Ziemię Odzyskaną*. Pisała w nim między innymi: „Należy więc przesądzić, że reaktywacja kultury ludowej, autochtonicznej i ożywienie jej wpływami z innych regionów macierzystych osadników może stanowić na całym obszarze łęborsko-słupsko-bytowskim oraz człuchowsko-miasteczko-szczecineckim decydujący czynnik zespalający te części Ziemi Odzyskanych z Polską”¹⁶.

Zasadnicze zatem miejsce w planach badań etnograficznych poświęconych ziemiom zachodnim i północnym przypadło obszarom, które znalazły się w obrębie województwa koszalińskiego. Już w 1945 roku teren między jeziorami Gardno i Łebsko przebadał prof. Ludwik Zabrocki. Rezultatem prowadzonych przez niego prac było opublikowanie na łamach „Jantara” artykułu *O Słowińcach i Kaszubach Nadłabskich*, stanowiącego swego rodzaju przegląd stanu Słowińców w latach czterdziestych¹⁷.

Latem 1946 roku zlecenie i subwencję na przeprowadzenie badań nad resztkami tzw. ludności słowińskiej otrzymała od Polskiego Związku Zachodniego prof. B. Stelmachowska¹⁸. W pracach tych wspierać badaczkę miała W. Brzeska, której na

¹⁵ B. Stelmachowska, *O styl i obyczaj rodzimy na Ziemiach Odzyskanych*, Przegląd Zachodni 1946, z. 1, s. 9.

¹⁶ B. Stelmachowska, *Polska kultura ludowa czynnikiem zespalającym Ziemię Odzyskaną*, Przegląd Zachodni 1946, z. 1, s. 986.

¹⁷ H. Ostrowska-Wójcikowa, *Badania etnograficzne na Pomorzu Środkowym i ich dalsze perspektywy*, Materiały Zachodniopomorskie 1968, z. 1, s. 267.

¹⁸ Słowińcy to grupa etniczna, wobec której toczono są spory historyczne, językoznawcze i etnograficzne. Ich nazwę przytoczył po raz pierwszy Aleksander Hilferding, badacz rosyjski, który w roku 1856 odbył podróż naukową po terenach powiatów: słupskiego, łęborskiego, bytowskiego i wejherowskiego. Jej efektem była praca opublikowana w tomie VIII „Izvestii II Otdelenija Imperatorskoj Akademii Nauk”, zatytułowana *Ostatki Słowian na południowym brzegu Morza Bałtyckiego*. W pracy tej Hilferding pisze o Słowińcach – słowiańskim ludzie żyjącym na Pomorzu Środkowym i broniącym się przed zniemczeniem. Publikacja ta zawierała obszerny przegląd obyczajów Słowińców, charakterystykę ich zwyczajów oraz słownik, podający znaczenie

badania słowińskie przyznano stypendium Ministerstwa Oświaty. Nie wiadomo jednak, czy etnografki udały się rzeczywiście w teren już w 1946 roku, bowiem jedynym śladem podejmowanych wówczas działań jest korespondencja B. Stelmachowskiej z Czesławem Pilichowskim, dyrektorem biura Zarządu Głównego Polskiego Związku Zachodniego. Z całą pewnością jednak przybyły na teren zamieszkały przez Słowińców we wrześniu 1947 roku¹⁹.

Dużym przedsięwzięciem badawczym podjętym przez zespół toruński pod kierownictwem B. Stelmachowskiej była jednak dopiero, finansowana z dotacji Ministerstwa Oświaty, ekspedycja na północne Pomorze trwająca od 2 do 31 sierpnia 1948 roku. Jej zadaniem było zbadanie tzw. Pojezierza Bałtyckiego, czyli terenów od Półwyspu Helskiego do Słupska, celem zaś stwierdzenie obecności na tym obszarze reliktywów polskiej kultury materialnej. Zespół badawczy podzielony został na trzy grupy, prowadzące prace w poszczególnych rejonach pobrzeża. Prof. Stelmachowska objęła przewodnictwo nad tzw. grupą zachodnią, która udała się nad jezioro Gardno. W trakcie penetracji tego terenu odwiedzono między innymi Słupsk, Smołdzino, Kluki, Rowy i Gardnę.

Dnia 20 sierpnia odbyło się seminarium podsumowujące dotychczasowe badania, a zebrany materiał posłużył do przygotowania prac magisterskich. Penetracje etnograficzne stanowiły bowiem przede wszystkim element pracy dydaktycznej ze studentami, formę ćwiczeń terenowych²⁰.

Kolejny raz badacze z Katedry Etnografii UMK przebywali na terenie słowińskim dwa lata później, w 1950 roku. Tym razem na czele wyprawy stanęła W. Brzeska, a badania skupiły się w okolicach Ustki²¹.

Prace badawcze nad kulturą materialną Słowińców kontynuowane były w latach 1952-1953. Podczas kolejnych wypraw nawiązano bliższy kontakt z ludnością wsi Kluki i właśnie jej mieszkańcom poświęcono najwięcej uwagi. W czasie badań terenowych, prowadzonych w miesiącach letnich 1953 roku, kierująca pracami toruńskich etnografów prof. Stelmachowska nawiązała kontakt z Muzeum w Słupsku i tutejszym Oddziałem Polskiego Towarzystwa Historycznego. Ich rezultatem była współpraca wydawnicza, w wyniku której w ramach „Biblioteki Słupskiej” ukazywały się prace poświęcone wynikom badań zespołu toruńskiego. W tomie 2. „Biblioteki Słupskiej” opublikowano pracę *Słowińska wieś Kluki*, w tomie 5. uka-

1800 wyrazów słowińskich i kaszubskich (B. Konarski, *Aleksander Hilferding – odkrywca Słowińców*, Przegląd Zachodniopomorski 2000, z. 2, s. 211-213). Słowińcy wymieniani są również jako jeden z ludów pomorskich w opublikowanym we Lwowie *Wstępie do ludoznawstwa polskiego* autorstwa Jana Stanisława Bystronia (J. S. Bystron, *Wstęp do ludoznawstwa polskiego*, Lwów 1926, s. 115). B. Stelmachowska natomiast uznawała Słowińców za jedną z demograficznych mniejszości kaszubskich (B. Stelmachowska, *Słowińcy i ich kultura*, opr. T. Wróblewski, Poznań-Słupsk 1964, s. 111). Podobnie czynią językoznawcy, traktując ludność słowińską jako część kaszubskiej grupy językowej oraz badacze tożsamości tej grupy. Podkreślają oni, że Słowińcy to Kaszubi wyznający protestantyzm w przeciwieństwie do Kaszubów katolików, których zresztą określano synonimem Polacy (C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi*, s. 55).

¹⁹ C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi*, s. 55.

²⁰ Tamże, s. 56.

²¹ H. Ostrowska-Wójcikowa, *Badania*, s. 269.

zało się *Budownictwo Słowińców*, zaś tom 11. stanowiła rozprawa *Słowińcy i ich kultura*²².

Dalsze ożywienie zainteresowań obszarem w okolicach jezior Łebsko i Gardno nastąpiło po 1956 roku, który również dla badań etnograficznych okazał się jednym z przełomowych momentów. Zelenie nacisku ideologicznego i powrót do szerszego kręgu metod badawczych korzystnie wpłynęło na prace badawcze, zwłaszcza z zakresu pomoroznawstwa. Już w miesiącach letnich tegoż roku prof. B. Stelmachowska powróciła na obszar zamieszkały przez Słowińców. Tym razem wyprawa badawcza sfinansowana została z funduszy Towarzystwa Naukowego w Toruniu, a jej celem było zebranie materiałów do przygotowywanej monografii kultury materialnej Słowińców. W skład zespołu badawczego weszli: K. Krajewski (budownictwo drewniane okolic Smołdzina), J. Szukalski (typy osadnicze terenów słowińskich z uwzględnieniem warunków klimatycznych i glebowych), S. Kędziórówna (przygotowywała monografię Kluk Smołdzińskich) i R. Kukier (ugrupowania ludnościowe okolic jeziora Łebsko). Ekipie badawczej z Torunia towarzyszył również kustosz Muzeum Kaszubskiego w Kartuzach, Franciszek Treder.

Materiał zebrany podczas badań był spory i posłużył wraz z materiałami z wcześniejszych wypraw do opublikowania wielu artykułów oraz prac monograficznych, wśród których znalazły się między innymi wspomniane już pozycje „Biblioteki Słupskiej”²³.

Wyprawa słowińska w 1956 roku była praktycznie ostatnim akordem pracy badawczej prof. B. Stelmachowskiej. Liczne plany badawcze i przedsięwzięcia popularyzatorskie przerwała nagła i niespodziewana śmierć. Niedokończone pozostało dzieło wielu lat jej życia, praca poświęcona kulturze materialnej Słowińców.

Spuścizna badawcza prof. Stelmachowskiej przejęta została przez współpracujących z nią etnografów z UMK, zwłaszcza zaś przez Marię Znamierowską-Prüfferową²⁴, która równie aktywnie i z wielkim zaangażowaniem, jak jej poprzedniczka, włączyła się w prace poświęcone kulturze Słowińców – i to w momencie, gdy zaczęły kształtować się plany ujęcia kultury materialnej tej grupy w formę instytucjonalizowaną, poprzez powołanie na tym terenie placówki muzealnej o charakterze skansenowskim. Inicjatorami utworzenia skansenu byli miejscowi działacze kulturalni – przede wszystkim kierownik Muzeum w Słupsku – Maria Zaborowska.

²² M. Zaborowska, *Muzeum w Słupsku i jego rozwój w latach 1945-1964*, Koszalińskie Zeszyty Muzealne 1971, z. 1, s. 49.

²³ H. Ostrowska-Wójcikowa, *Badania*, s. 270.

²⁴ **Maria Znamierowska-Prüfferowa (1898-1990)** – w latach 1927-1939 pracowała u boku prof. Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej i prof. Kazimierza Moszyńskiego na Uniwersytecie im. Stefana Batorego w Wilnie. W okresie po drugiej wojnie światowej związała się z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie pracowała do 1987 roku. Była współpracowniczką prof. B. Stelmachowskiej, a po jej śmierci przejęła kierownictwo Katedry Etnografii UMK i kontynuowała zapoczątkowane przez Stelmachowską badania etnograficzne Słowińców. W 1948 roku przystąpiła do organizowania Muzeum Etnograficznego w Toruniu, a w roku 1959 podjęła próby stworzenia przy nim parku skansenowskiego. Aktywnie uczestniczyła również w pracach Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (A. Arszyńska, *Wystawa „Maria Znamierowska-Prüfferowa (1889-1990). Etnograf, Muzeolog, Człowiek”*, Lud 2000, s. 184-187).

Projektem żywo interesowały się lokalne władze partyjne oraz państwowe, planujące włączyć muzeum skansenowskie w projekt inwestycyjny Słowińskiego Parku Narodowego. Nad koncepcją „Zagrody Słowińskiej w Klukach” dyskutowano w ramach prac Komitetu do Spraw Kluk, funkcjonującego przy Prezydium PRN w Słupsku, przy współudziale pracowników naukowych ośrodka toruńskiego z Muzeum Etnograficznego i Katedry Etnografii UMK²⁵.

Uruchomienie skansenu w Klukach stało się w latach 1962-1963 jednym z głównych zadań muzealnictwa koszalińskiego. Przed placówką tą stawiano bowiem poważne zadania propagandowe. Miała ona poprzez prezentowanie dorobku kultury ludowej Słowińców dokumentować polskość ziem zachodnich. Dlatego też władze partyjne przywiązywały ogromną wagę do wspierania poczynań konserwatorskich i nie szczędziły środków na podejmowane na terenie Kluk prace. Szczególnie duże zainteresowanie sprawami skansenu okazywała Społeczna Rada Naukowa przy Wydziale Kultury Prezydium WRN w Koszalinie²⁶.

Wspierane finansowo przez władze partyjne prace przygotowawcze polegały przede wszystkim na ustaleniu harmonogramu prac badawczych na terenie słowińskim, uzyskaniu eksponatów do planowanego skansenu oraz dokonaniu wizji lokalnej w Klukach i Smołdzinie, mającej na celu wyznaczenie miejsca ekspozycji.

W wyniku wstępnej penetracji uzyskano wiele cennych eksponatów etnograficznych, które zostały zakupione, skatalogowane i opatrzone metryczkami muzealnymi. W maju 1961 roku przystąpiono natomiast do szczegółowych oględzin przeznaczonych na skansen zagrody i podjęto odpowiednie prace konserwatorsko-budowlane. Zakończyły się one w październiku tegoż roku. Do końca 1961 roku zespół toruńskich etnografów przygotował scenariusz wystawy przyszłego skansenu w Klukach i ekspozycji działu etnograficznego słupskiego muzeum²⁷. W końcu 1962 roku przywieziono na teren skansenu wszystkie zgromadzone eksponaty. Wiosną 1963 roku przystąpiono do ich porządkowania i inwentaryzowania oraz tworzenia oprawy plastycznej muzeum. Przygotowały ją plastyczki z Koszalina: Ludmiła Popiel-Fedorowicz i Irena Kozera²⁸. Otwarcie muzeum w Klukach nastąpiło 22 września 1963 roku. Poprzedziła je sesja naukowa, odbyta w sali posiedzeń PPRN w Słupsku, poświęcona zagadnieniom zabytków kultury ludowej województwa koszalińskiego i dziejom Słowińców²⁹.

Powołanie skansenu stanowiło swego rodzaju zwieńczenie dotychczasowych badań prowadzonych nad ludnością zamieszkującą okolice jezior Gardno i Łebsko. Było to z pewnością uhonorowanie dorobku naukowego prof. B. Stelmachowskiej i prof. M. Znamierowskiej-Prüfferowej, ale stanowiło również wyraz polityki państwa wobec ziem zachodnich i północnych. Wreszcie bowiem w sposób naukowy udało się udowodnić słowiański, a zatem w opinii władz równoznaczny z polskim charakter tych ziem i utrwalić przekonanie o tym w społeczeństwie.

²⁵ R. Kukier, *Z prac nad skansenem słowińskim w Klukach*, Zapiski Koszalińskie 1962, z. 3, s. 49.

²⁶ Tamże, s. 53.

²⁷ Tamże, s. 51-52.

²⁸ M. Zaborowska, *Muzeum*, s. 42.

²⁹ Tamże, s. 42-43.

Słowińcy nie byli jednak jedyną grupą mieszkańców Pomorza, którymi interesowali się powojenni etnografowie polscy. Stanowili oni właściwie niewielką i w dodatku zanikającą gałąź kaszubską, obok której nadal żyła i rozwijała się grupa Kaszubów bytowskich, zamieszkujących głównie wsie: Rekowo, Studzienice, Ugoszcz, Przewóz, Kłęczno, Osława-Dąbrowa, Dąbrówka Bytowska i charakteryzujących się niezwykle czystością etniczną, wyodrębniającą ich od pozostałych grup kaszubskich: Gochów, Kabatków czy Słowińców.

Pierwsze powojenne zainteresowania badawcze Kaszubami bytowskimi wypływały ze środowiska gdańskiego, rozwinął je Feliks Markowski – z zamiłowania etnograf i pierwszy prezes gdańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, twórca i kierownik Katedry Architektury i Planowania Politechniki Gdańskiej. Organizował on wiele ekspedycji badawczych na Kaszuby, których celem było prowadzenie obserwacji sztuki ludowej, a zwłaszcza architektury. Ich uczestnicy wyszukiwali, a następnie badali najstarsze i najbardziej charakterystyczne dla regionu budowle. Dokonywali również inwentaryzacji zbadanych obiektów, ich pomiarów i sporządzali dokumentację fotograficzną, która szczególnie przydała się przybywającym w latach następnych na teren Kaszubszczyzny etnografom³⁰.

Systematyczne badania etnograficzne w powiecie bytowskim zapoczątkowane zostały jednak przez ośrodek łódzki. Już w 1947 roku na północnych Kaszubach pojawili się pierwsi łódzcy badacze, kierowani przez Kazimierę Zawistowicz-Adamską. Ich penetracja koncentrowała się na opisie występujących w społeczności kaszubskiej różnych form pomocy wzajemnej i współdziałania gospodarczego. W zespole prof. K. Zawistowicz-Adamskiej, jeszcze jako studenci, znaleźli się przyszli pomoroznawcy, między innymi Jan Batorowicz i Jadwiga Kucharska. Szczególnie doniosłe znaczenie miały pierwsze badania J. Kucharskiej³¹, prowadzone na

³⁰ C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi*, s. 47.

³¹ **Jadwiga Kucharska (1922-1995)** – urodziła się 31 marca 1922 roku w Łodzi. Tu w 1935 roku ukończyła szkołę powszechną i rozpoczęła naukę w Gimnazjum Ogólnokształcącym im. Emilii Szanieckiej, którą zmuszona była przerwać z chwilą wybuchu drugiej wojny światowej. Po jej zakończeniu i uzyskaniu matury w Spółdzielczym Liceum Handlowym w Łodzi podjęła studia geograficzne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Łódzkiego. Dodatkowo uczestniczyła w zajęciach z etnografii i etnologii, a w 1949 roku zaczęła studiować równoległe z geografią etnografię. W 1951 roku uzyskała tytuł magistra geografii, w 1952 roku magistra etnografii i etnologii, w 1961 roku stopień doktora nauk humanistycznych, a w 1971 roku na podstawie rozprawy *Przemiany struktury społeczno-zawodowej wsi kaszubskiej w XX wieku* – habilitację. W 1990 roku została profesorem nadzwyczajnym, a w roku następnym profesorem zwyczajnym. Poza pracą naukową i dydaktyczną J. Kucharska włączała się w pracę wielu instytucji naukowych i społecznych. Od 1950 roku współpracowała z łódzkim oddziałem Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, a w latach 1975-1983, jako członek Komitetu Nauk Etnologicznych PAN, brała udział w pracach Komisji Badań nad Współczesnością. W latach 1975-1977 uczestniczyła w pracach Komitetu Nauk Socjologicznych PAN. Należała również do Łódzkiego i Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, Towarzystwa Nautologicznego. Współpracowała z interdyscyplinarnym Instytutem Naukowo-Badawczym Struktur i Przemian Społecznych Wsi Polskiej. Zmarła 13 sierpnia 1995 roku w Łodzi w pełni sił twórczych i aktywności naukowej (M. Biernacka, *Jadwiga Kucharska (1922-1995)*, Etnografia Polska 1996, z. 1-2).

początku lat pięćdziesiątych w Karwi, Kuźnicy, Chałupach, Rewie i Chłapkowie, poświęcone zagadnieniu przemian społecznych we wsiach rybackich. Były to poczynania pionierskie, bowiem po raz pierwszy w etnografii polskiej sięgnięto do badań specyfiki kultury ludowej mieszkańców osad nadbałtyckich³².

Badania etnograficzne Kaszubów bytowskich znalazły się również w programie utworzonej z inicjatywy Romana Reinfussa krakowskiej Pracowni Badania Sztuki Ludowej, włączonej w 1950 roku do Państwowego Instytutu Sztuki. Pracownia ta miała zająć się zakrojonymi na szeroką skalę badaniami sztuki ludowej wszystkich regionów Polski. W założeniu Reinfussa główną formą działalności placówki miało być organizowanie obozów naukowych w poszczególnych regionach etnograficznych i gromadzenie powstałych w ich wyniku monografii etnologicznych, które później złożyć się miały na obraz etnograficzny kraju.

Prace badawcze z inicjatywy krakowskiej Pracowni Badania Sztuki Ludowej prowadzone były na terenie powiatu bytowskiego przez zespół pracowników i studentów Katedry Etnografii UMK. Pierwsza grupa studentów, kierowana przez prof. B. Stelmachowską, przybyła na Kaszuby w lipcu 1950 roku. Bazą ekipy badawczej były Brodnica Górna i Kartuzy, skąd dokonywano wypadów eksploracyjnych. Użytkowane podczas nich eksponaty posłużyły do zorganizowania w Toruniu pierwszej po wojnie wystawy etnograficznej, którą otwarto w październiku 1950 roku³³.

Studenckie obozy naukowe połączone z systematyczną pracą badawczą pracowników toruńskiej Katedry Etnografii prowadzone były również w następnych latach, zwłaszcza w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych, i związane z współpracą z zespołem z UMK w opracowywaniu Polskiego Atlasu Etnograficznego³⁴.

W latach 1961-1965, na zlecenie Prezydium WRN w Koszalinie³⁵, prace badawcze na terenie Bytowszczyzny prowadził zespół dra Ryszarda Kukiera³⁶. Największe

³² C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi*, s. 48.

³³ Tamże, s. 65.

³⁴ R. Kukier, *Etnografowie na Kaszubach Bytowskich. Z historii dotychczasowych badań*, Zapiski Koszalińskie 1966, z. 3, s. 86.

³⁵ T. A. von Piechowski, *Ryszard Kukier in memoriam*, Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie 2000, s. 12.

³⁶ **Ryszard Aleksander Kukier (1924-2000)** – urodził się 14 czerwca 1924 roku we wsi Rudzianko na Lubelszczyźnie. Naukę w szkole powszechnej rozpoczął w pobliskim Miechowie, a kontynuował ją w Warszawie, dokąd w 1937 roku przenieśli się jego rodzice. Tam ukończył szkołę powszechną i rozpoczął naukę w Gimnazjum im. Stefana Czarnieckiego, którą przerwał wraz z wybuchem wojny. Większą część okupacji spędził na rodzinnej Lubelszczyźnie oraz u krewnych we Lwowie. Po zakończeniu wojny osiedlił się w Elblągu, gdzie pracował w Referacie Statystycznym PMRN. Jednocześnie kontynuował naukę w systemie wieczorowym w elbląskim Gimnazjum i Liceum im. Kazimierza Jagiellończyka. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w Liceum Ogólnokształcącym w Tczewie rozpoczął w 1948 roku studia na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu; początkowo na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym, a następnie na Wydziale Biologii i Nauki o Ziemi. Równocześnie studiował etnografię ziem polskich na Wydziale Humanistycznym. Magisterium z geografii uzyskał w 1952 roku na podstawie pracy *Przeobrażenia warunków środowiska geograficznego na Kujawach*, powstałej pod kierunkiem prof. Marii Kielczewskiej-Zaleskiej, zaś rok później drugie – w zakresie etnologii z etnografią, na podstawie pracy *Spółeczny obraz zwyczajów i obrzędów weselnych na Kujawach*.

ich nasilenie przypadło na miesiące letnie 1962 i 1963 roku. Obejmowały one przede wszystkim grupy autochtonicznej ludności kaszubskiej, zamieszkujące Bytowszczyznę przed 1945 rokiem. Na podstawie wywiadów, obserwacji i ankiet stwierdzono autochtoniczność większości mieszkańców powiatu bytowskiego, charakteryzujących się silnym poczuciem odrębności i to zarówno w języku, jak i kulturze materialnej. Na Kaszubach bytowskich zauważono zdecydowany wpływ osadnictwa słowiańskiego i polskiego, wyrażający się w specyficznym, okolicowym układzie wsi. Badania kultury materialnej prace wykazały stałą obecność dawnych narzędzi, strojów i przedmiotów codziennego użytku³⁷.

Duże znaczenie miały badania podjęte przez zespół dra R. Kukiera w roku 1963, których głównym tematem była kultura społeczna Kaszubów bytowskich, a zasadniczym problemem badawczym stopień integracji kulturowej mieszkańców ziemi bytowskiej. Oprócz tego zbierano wówczas i inwentaryzowano obiekty etnograficzne dla mającego powstać w Bytowie Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego³⁸. Prowadzone w roku następnym działania badawcze skupiły się natomiast na opisie przejawów kultury materialnej, społecznej i duchowej mieszkańców Bytowszczyzny.

wach, przygotowanej pod kierunkiem prof. Bożeny Stelmachowskiej. Po studiach przeniósł się do Poznania, aby odbyć na tamtejszym uniwersytecie aspiranturę naukową w zakresie geografii ekonomicznej u prof. Józefa Czekalskiego. W tym samym czasie wykładał geografę gospodarczą Polski i świata w Oddziale Poznańskim Studium Zaocznego Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie. Przez kilka miesięcy zatrudniony był również jako pomocniczy pracownik nauki w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu. W okresie tym R. Kukier prowadził stacjonarne badania etnograficzne na Pomorzu Zachodnim z polecenia Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego oraz brał udział w pracach kierowanych przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN. Do Torunia powrócił w końcu 1955 roku, obejmując stanowisko starszego asystenta w Zakładzie Etnografii UMK i włączając się w prowadzone przez zespół prof. B. Stelmachowskiej badania kultury ludowej Słowińców. Dnia 30 grudnia 1962 roku uchwałą Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM w Poznaniu R. Kukier uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *Ugrupowania etnonimiczne Pomorza Wschodniego*, napisanej pod kierunkiem prof. J. Burszty. Już jako adiunkt odbył w 1964 roku podróż naukową do Instytutu Etnograficznego Uniwersytetu Humboldta w Berlinie oraz do Landem-
-Archiv i Stadt-Archiv w Stralsundzie, a także do Instytutu Geograficznego Uniwersytetu im. A. Moritza w Gryfii. Podróże te służyły zebraniu materiału do przygotowywanej monografii Kaszub bytowskich, stanowiącej rozprawę habilitacyjną badacza. Habilitację uzyskał w 1969 roku i jako docent przeniósł się do nowo powstałego w UMK Instytutu Ekonomicznego, przemianowanego później na Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, z którym był związany do końca życia. W latach 1974-78 był kierownikiem Zakładu Geografii Ekonomicznej, a jednocześnie pełnił funkcję prodziekana wydziału. Następnie pracował w Zakładzie Planowania i Polityki Ekonomicznej. W 1994 roku przeszedł na emeryturę, nie zaprzestając jednak aktywnej działalności dydaktycznej i popularyzatorskiej. Zmarł w 2000 roku (T. A. von Piechowski, *Ryszard Kukier*, s. 7-24; T. Dunin-Karwicka, *Ryszard Kukier (1924-2000)*, Lud 2001, s. 421-422).

³⁷ Archiwum Państwowe w Koszalinie (dalej: APK), Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie (dalej: PWRN), sygn. 2855, Z badań nad kulturą ludową mieszkańców powiatu bytowskiego, s. 65-77.

³⁸ APK, PWRN, sygn. 2852, Projekt preliminarza budżetowego dotyczącego etnograficznych terenowych badań na obszarze powiatu bytowskiego, prowadzonych w 1963 roku przez adiunkta dr. R. Kukiera, pracownika naukowego katedry Etnografii UMK w Toruniu, s. 27.

W ich wyniku dokonano opisu kaszubskich zwyczajów, stanu wiedzy z zakresu astronomii i meteorologii oraz utrzymujących się wśród tej ludności sposobów gospodarowania³⁹.

Rezultatem prowadzonych w latach 1961-1965 badań kultury materialnej i tożsamości Kaszubów bytowskich była opublikowana w 1968 roku nakładem Wydawnictwa Morskiego w Gdyni, dotowana przez Koszalińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne praca R. Kukiera *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*. Praca składała się z obszernego wstępu ukazującego cele badawcze – najważniejszym z nich było przedstawienie dokonujących się od przełomu XVIII i XIX wieku zmian w kulturze ludowej Kaszubów bytowskich, oraz z 19 rozdziałów tworzących pięć zasadniczych części pracy. Część pierwsza poświęcona została środowisku geograficznemu ziemi bytowskiej oraz zachodzącym tam przemianom osadniczym i etnicznym. W części drugiej, poświęconej kulturze materialnej Kaszubów bytowskich, Kukier omówił tradycyjne budownictwo ludowe, wyposażenie wnętrz mieszkalnych, scharakteryzował zagadnienia związane z rolnictwem i hodowlą zwierząt oraz zajął się tradycyjnymi rzemiosłami codziennymi, odświętnymi strojami i haftem. Część trzecia, zatytułowana *Kultura społeczna*, poświęcona została omówieniu rozwarstwienia społecznego na dawnej Bytowszczyźnie, a kolejne rozdziały pracy – kulturze duchowej Kaszubów, ze szczególnym uwzględnieniem literatury (legend, podań, opowiadań, pieśni i przysłów). Największe znaczenie miała jednak część piąta *Współczesne przemiany społeczno-gospodarcze, ludnościowe i kulturowe*, obejmująca wyłącznie okres powojenny, w której Kukier dokonał szczegółowej analizy integracji kulturowej ludności Bytowszczyzny. Wskazał w niej na wiele trudności i problemy, z jakimi Kaszubi zetknęli się w okresie powojennym i które niewątpliwie wpłynęły na charakter zachodzących na zamieszkiwanych przez nich terenach procesów integracyjnych⁴⁰. Monografia Kaszub bytowskich była podsumowaniem i syntezą prac badawczych prowadzonych przez R. Kukiera. Była również swego rodzaju analizą całego dorobku etnograficznego dotyczącego kaszubszczyzny.

Formą podkreślenia roli Kaszub w etnografii i historii Polski było natomiast powołanie w Bytowie placówki muzealnej. Zbieraniem eksponatów do planowanego muzeum zajął się R. Kukier. On też wszedł w skład powołanego 22 listopada 1962 roku Społecznego Komitetu Organizacyjnego Muzeum, któremu powierzono sprawowanie opieki nad prowadzeniem badań terenowych mających na celu zlokalizowanie i pozyskanie dla muzeum cenniejszych zabytków kultury materialnej i duchowej z ziemi bytowskiej. W drodze zakupów, darów i przekazów Komitet Organizacyjny zgromadził w latach 1962-1971 około 1640 muzealiów, które po raz pierwszy zostały pokazane publiczności podczas zorganizowanej w 1969 roku w Powiatowym Domu Kultury w Bytowie wystawy pod tytułem *Kultura ludowa Kaszubów bytowskich*. Był to impuls do utworzenia muzeum. Dokonano tego uchwałą Prezy-

³⁹ Tamże, Projekt preliminarza budżetowego dr. Ryszarda Kukiera na badania etnograficzne dotyczące kultury ludowej Kaszubów bytowskich w roku 1964, s. 29.

⁴⁰ R. Kukier, *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdynia 1968.

dium PRN w Bytowie z 8 czerwca 1971 roku. Na kierownika muzeum powołano z dniem 1 stycznia 1972 roku Piotra Cieleckiego⁴¹.

Oprócz powstania bytowskiej placówki muzealnej, której ekspozycja odzwierciedlała przemiany kultury materialnej Kaszubów, początek lat siedemdziesiątych przyniósł kolejny wzrost zainteresowań badawczych w ośrodkach uniwersyteckich. W 1973 roku do swoich badań kaszuboznawczych powróciła J. Kucharska z Uniwersytetu Łódzkiego⁴², poszukująca materiałów do kolejnych prac poświęconych przemianom społecznym na ziemiach wcielonych. Tym razem w orbicie jej zainteresowań badawczych znalazł się problem mechanizmów przemian zachodzących w samookreśleniu się mieszkańców wsi kaszubskich okolic Bytowa w ciągu 70-80 lat, czyli życia trzech pokoleń. Szczegółowe cele badawcze dotyczyły natomiast kwestii wpływu przekazu wzorców zachowań i wartości grupowych na tożsamość Kaszubów oraz uczestnictwa kultury kaszubskiej w kulturze ponadregionalnej (ogólnokrajowej). Prowadzone w latach 1973-1985 badania zaowocowały wydaniem pracy zatytułowanej *Kształtowanie się świadomości regionalnej i narodowej ludności kaszubskiej okolic Bytowa*⁴³.

Badania J. Kucharskiej i opublikowanie jej pracy poświęconej ludności Kaszub bytowskich stanowiło ostatni etap etnograficznych badań kaszuboznawczych prowadzonych w rejonie Bytowa. Wraz z monografią R. Kukiera ujmowały one wszystkie zagadnienia związane z kulturą ludową Kaszubów i przemianami, jakim ona uległa po 1945 roku.

W strefie pomoroznawczych zainteresowań etnografów znalazły się również zagadnienia związane z kulturą ludową obszarów bezpośrednio z Kaszubami graniczących, w tym między innymi ziemi człuchowskiej. Do lat siedemdziesiątych rejon ten nie był przedmiotem większych i bardziej szczegółowych badań etnograficznych. Na ziemi te docierały jedynie penetracje terenowe pracowników Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, a w 1966 roku we wsiach Przechlewo (w pow. człuchowskim) i Koczała (w pow. miasteckim) prowadzone były prace związane z przygotowaniem „Atlasu etnograficznego Pomorza Wschodniego”⁴⁴.

Zakrojone na szerszą skalę badania etnograficzne rejonu człuchowskiego rozpoczęły się w miesiącach letnich 1972 roku i prowadzone były na zlecenie Prezydium PRN w Człuchowie przez R. Kukiera. Objęto nimi cały obszar powiatu, ze szczególnym uwzględnieniem miejscowości znajdujących się w jego części północno-wschodniej, czyli w tak zwanym regionie „Gochë”, obejmującym kilka zespołów osadniczych: Brzeźno Szlacheckie–Borzyszkowy, Borowy Młyn–Lipnica–Kiedro-

⁴¹ J. Kopydłowski, *Powołanie i organizacja muzeum*, Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie 1999, s. 16-17.

⁴² J. Kucharska, *Identyfikacja ludności kaszubskiej z „małą ojczyzną” w warunkach zróżnicowania kulturowego na przykładzie Ziemi Bytowskiej*, [w:] *Pomorze – trudna ojczyzna?*, s. 260.

⁴³ J. Borzyszkowski, *Problem badań etnograficznych Kaszub. (Na marginesie pracy Jadwigi Kucharskiej. Kształtowanie się świadomości regionalnej i narodowej ludności kaszubskiej okolic Bytowa)*, *Etnografia Polska* 1988, z. 2, s. 162-163.

⁴⁴ R. Kukier, *Z problematyki tradycyjnej kultury ludowej Ziemi Człuchowskiej. (Sprawozdanie z badań etnograficznych w 1972 r.)*, Koszalińskie Zeszyty Muzealne 1973, s. 396-397.

wice, Zielona Chocina–Konarzyny. Ponadto w pracach terenowych uwzględniono kilka wsi wchodzących w skład powiatu miastecckiego (Pietrzykowo–Koczała–Biały Bór⁴⁵) oraz powiatu złotowskiego (obszary wokół Łędyczka)⁴⁶. Taki zasięg badań związany był z uwzględnieniem przez autora stref osadniczych ukształtowanych na ziemi człuchowskiej u schyłku XVIII i na początku XIX wieku.

Głównym celem przeprowadzonych tu badań ankietowych było przyjrzenie się kulturze ludowej mieszkańców kilku wsi o znaczeniu ponadlokalnym, między innymi: Koczały, Przechlewa, Brzeźna Szlacheckiego, Lipnicy, Borzyszkowych, Borowego Młyna i otaczających ich przysiółków, tzw. pustek. Mieszkańcy tych wsi wykształcili (szczególnie interesujące dla etnografa) centra kulturowe, dzięki którym dokonał się swoisty proces rekaszubizacji⁴⁷. W tematyce badań znalazły się między innymi zagadnienia związane ze zmianami stosunków etnicznych i narodowościowych po 1772 i 1945 roku, kwestie migracji ludności, a także wszelkie przejawy kultury materialnej, społecznej i duchowej ludności ziemi człuchowskiej, ze szczególnym uwzględnieniem wierzeń ludowych⁴⁸. Wśród wniosków wysuniętych na podstawie zebranych ankiet i wywiadów największe znaczenie, nie tylko naukowe, miały ustalenia dotyczące polskości ziem powiatu człuchowskiego i takiegoż charakteru kultury ludowej mieszkańców tych terenów⁴⁹.

Oprócz rejonów Kaszubszczyzny badaniami etnograficznymi objęty został również teren Krajny Złotowskiej, charakteryzujący się obecnością dużych skupisk ludności rodzimej, a co za tym idzie znacznym stopniem zachowania lokalnej kultury ludowej. Teren ten stanowił zatem naturalne miejsce eksploracji etnograficznej. Pierwszym ich przejawem była wyprawa badawcza dra T. Wróblewskiego z Katedry Etnografii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jego badania skupiły się na stanie budownictwa ludowego na tym terenie oraz sporządzeniu inwentaryzacji najstarszych złotowskich obiektów architektonicznych. Zgromadzone po penetracji materiały posłużyły T. Wróblewskiemu do przygotowania pracy poświęconej kulturze ludowej Wielkopolski⁵⁰. Penetracje architektoniczne na terenie powiatu złotowskiego prowadził również w drugiej połowie lat pięćdziesiątych dr Józef Burszta⁵¹, także z UAM, porównując budownictwo krajeńskie z dorobkiem architektonicznym regionów sąsiednich⁵².

⁴⁵ Do 1957 roku miejscowości te znajdowały się w obrębie powiatu człuchowskiego, zaś od 1958 roku weszły w skład powiatu miastecckiego – *Podziały administracyjne Pomorza Zachodniego w latach 1800-1970*, pod red. T. Białeckiego, Szczecin 1970, s. 149.

⁴⁶ Tamże, s. 398.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, s. 399-400.

⁴⁹ APK, PWRN, sygn. 2855, *Badania etnograficzne na terenie pow. człuchowskiego*, s. 88.

⁵⁰ J. Niedźwiedzki, *Zarys wybranych zagadnień tradycyjnej kultury ludowej Krajinaków Złotowskich*, Koszalińskie Zeszyty Muzealne 1973, z. 3, s. 359.

⁵¹ **Józef Burszta (1914-1987)** – urodził się 17 kwietnia 1914 r. w rodzinie chłopskiej, we wsi Grodzisko Dolne, w powiecie łańcuckim. Szkołę powszechną ukończył w Grodzisku, a gimnazjum w pobliskim Leżajsku. W 1934 r., po uzyskaniu świadectwa dojrzałości, rozpoczął studia socjologiczne na Uniwersytecie Poznańskim, które od 1937 r. kontynuował w Warszawie. Był uczniem najwybitniejszych profesorów socjologii i etnografii – Jana Stanisława Bystronia i Sta-

W czerwcu 1960 roku przy współdziałaniu Muzeum Etnograficznego, Katedry Etnografii UMK i Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Toruniu rozpoczęto pierwsze szczegółowe badania terenowe Krajny, zmierzające do uchwycenia całości duchowej i materialnej kultury mieszkańców tej ziemi. Głównym ich celem było nie tylko poznanie aktualnego i tradycyjnego obrazu kultury ludowej ziemi złotowskiej, ale i pozyskanie eksponatów do rozbudowującego się Muzeum Etnograficznego w Toruniu oraz nawiązanie ściślejszej współpracy z regionalistami złotowskimi i udzielenie im pomocy przy organizowaniu muzeum regionalnego w Złotowie⁵³.

niśława Poniatowskiego. Już jako student pracował w Państwowym Instytucie Kultury Wsi, gdzie u boku prof. Józefa Chałasińskiego uczestniczył w pracach przygotowawczych do wydania czterotomowego dzieła *Młode pokolenie chłopów*. W czasie II wojny światowej przebywał w swych rodzinnych stronach, gdzie prowadził tajne nauczanie. W 1944 r. jako przedwojenny uczestnik ruchu młodzieżowego włączył się do pracy Związku Młodzieży Wiejskiej i już w styczniu 1945 r. wyjechał z polecenia Zarządu Głównego tej organizacji do Poznania, z którym wiąże się również kolejne etapy edukacji, a następnie pracy naukowo-badawczej J. Burszty. W 1945 r. uzyskał magisterium z socjologii w katedrze prof. Tadeusza Szczurkiewicza, w 1946 r. został asystentem, a następnie adiunktem w Katedrze Socjologii. W 1951 r. ze względu na likwidację socjologii na uniwersytetach, w tym w Poznaniu, przeszedł do Katedry Historii Gospodarczej tegoż uniwersytetu. Od 1954 r. prowadził zajęcia na Uniwersytecie Łódzkim, początkowo na stanowisku zastępcy profesora, a od 1955 r. docenta. Przełomową datą w działalności naukowej J. Burszty był rok 1957, w którym przejął kierownictwo Katedry Etnografii Uniwersytetu w Poznaniu. Już w 1959 r. został na UAM profesorem nadzwyczajnym, a w 1966 r. zwyczajnym. Pełnił tam także funkcję dziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego, a następnie w latach 1965-68 prorektora. W Poznaniu powstała większość z ponad 400 prac prof. J. Burszty (o problemach wsi i jej mieszkańców, w tym artykuły, recenzje i wypowiedzi na aktualne tematy społeczno-gospodarcze). Są to przede wszystkim opracowania powstałe w wyniku wieloletnich prac badawczych prowadzonych na terenie Wielkopolski i ziem zachodnich. Do najważniejszych z nich należy trzypięciotomowa monografia *Kultura ludowa Wielkopolski* oraz powstała w wyniku badań terenowych praca *Stare i nowe w kulturze wsi koszalińskiej*. Warto również wymienić obszerne opracowanie teoretyczne *Kultura ludowa a kultura narodowa*, będące sumą przemyśleń i refleksji autora nad relacjami zachodzącymi między kulturą poszczególnych grup etnograficznych a kulturą ogólnonarodową. Praca naukowo-dydaktyczna nie stanowiła jednak jedynego pola działalności i rozwoju prof. J. Burszty. Uczony zaangażował się również w prace wielu instytucji naukowych i kulturalnych. W latach 1954-1958 pracował w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN, a w latach 1958-1971 kierował Pracownią Historii Kultury Materialnej Wielkopolski i Województwa Zielonogórskiego tegoż instytutu. Od 1961 roku pełnił rolę redaktora naczelnego *Dziela wszystkich Oskara Kolberga*, a od 1967 r. był również redaktorem naczelnym „*Ludu*” – organu Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. W 1975 r. został przewodniczącym Komitetu Nauk Etnologicznych PAN. W listopadzie 1977 r. obchodził 40-lecie pracy naukowej. Z tej okazji został uhonorowany nagrodą im. Oskara Kolberga. Społeczność międzynarodowa przyznała prof. J. Burszcie w 1975 r. nagrodę im. J. G. Herdena. Do ostatnich dni życia prowadził ożywioną działalność naukową i dydaktyczną. Zmarł nagle 6 lipca 1987 r. w Poznaniu (M. Biernacka, *Józef Burszta (1914-1987), nekrolog*, *Etnografia Polska* 1988, z. 1, s. 225-230; Z. Jasiewicz, *Posiedzenie poświęcone jubileuszowi profesora dra Józefa Burszty*, *Etnografia Polska* 1988, z. 1, s. 203-205).

⁵² J. Niedźwiedzki, *Zarys*.

⁵³ R. Kukier, *Z badań etnograficznych nad kulturą ludową ziemi złotowskiej*, *Zapiski Koszalińskie* 1962, z. 4, s. 43.

Prace prowadzone były przez liczny zespół badawczy pod kierunkiem prof. M. Znamierowskiej-Prüfferowej i polegały na indywidualnej penetracji, zmierzającej do opisu poszczególnych dziedzin kultury ludowej. Objęły one następujące wsie powiatu złotowskiego: Buczek Wielki, Buczek Mały, Buntowo, Radawnica, Rudna, Skic, Sławianowo, Stara Wiśniewka, Stawnica, Wersk, Zakrzewo oraz sam Złotów⁵⁴.

Wyniki przeprowadzonych na terenie tych miejscowości badań i obserwacji były bardzo obiecujące. Niezbiecie wykazały one bowiem autochtoniczny charakter kultury ludowej ziemi złotowskiej. Zebrane zaś materiały i wnioski badawcze zaprezentowane zostały przez prof. M. Znamierowską-Prüfferową na Międzynarodowej Konferencji Pomoroznawczej w Szczecinie we wrześniu 1962 roku. Pozyskane w wyniku penetracji zabytki stanowiące miały zaczątek przyszłego muzeum regionalnego, przedstawiającego dorobek materialnej i duchowej kultury mieszkańców Krajny Złotowskiej⁵⁵.

Działania etnografów objęły w końcu również najbliższy stolicy województwa rejon Jamna i Łabusza, stanowiący zdaniem badaczy osobny region etnograficzny Pomorza, w którym wykształciła się swoista kultura ludowa. Powstanie jej związane było ze specyficznym położeniem wsi jamneńskich, otoczonych od północy jeziorem Jamno i Bałtykiem, ze wschodu rzekami Uniesta i Świdniczka, a z zachodu Dzierżęcinką, i odizolowanych od pozostałych osad ziemi koszalińskiej. Owa separacja i brak kontaktów sąsiedzkich spowodowały wytworzenie się na tym terenie swoistych cech kulturowych, które w przeciwieństwie do innych regionów pomorskich, zwłaszcza rejonu Kluk, nie ulegały zatarciu, a wręcz przeciwnie – rozwijały się i umacniały. Dlatego też rejon Jamna i Łabusza znalazł się w orbicie zainteresowań etnografów niemieckich na początku XX wieku, co najwyraźniej widać w pracach Waltera Borchersa, opisującego główne przejawy kultury materialnej mieszkańców nadjamneńskich osiedli⁵⁶.

Z etnografów polskich najwcześniej kulturą mieszkańców okolic Jamna i Łabusza zainteresowała się dr Agnieszka Dobrowolska, zajmująca się głównie kulturą artystyczną tego regionu i jej powiązaniem z obszarami Słowiańszczyzny i krajów leżących nad Bałtykiem. Efektem badań A. Dobrowolskiej było syntetyczne opracowanie ludowej kultury artystycznej Pomorza Zachodniego⁵⁷.

W latach 1960-1963 badania etnograficzne prowadzili na ziemi jamneńskiej pracownicy Katedry Etnografii UAM: prof. dr J. Burszta, doc. dr W. Sobisiak, dr J. Dydowiczowa, dr S. Błaszczuk oraz doc. dr Z. Jasiewicz. Główny problem penetracji dotyczył kształtowania się na wsi koszalińskiej nowej kultury. W badaniach nie pomijano jednak przejawów minionej tradycji ludowej, inwentaryzując odnalezione zabytki i opisując dawne obyczaje. Kierownik ekipy badawczej J. Burszta wraz

⁵⁴ Tamże, s. 44.

⁵⁵ Tamże, s. 45.

⁵⁶ H. Ostrowska-Wójcikowa, *Z badań nad kulturą ludową Jamna i Łabusza w pow. koszalińskim. (Materiały z penetracji etnograficznej w latach 1969-1972)*, Koszalińskie Zeszyty Muzealne 1973, s. 338.

⁵⁷ Tamże, s. 337.

z Z. Jasiewiczem opracowali na podstawie odnalezionych materiałów scenariusz widowiska słowno-muzycznego odtwarzającego jamneński obrządek weselny⁵⁸.

W 1969 roku w powiecie koszalińskim prace rozpoczęła ekipa badawcza złożona z pracowników Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku i Pracowni Konserwacji Zabytków w Koszalinie. Podjęte przez nich działania miały charakter penetracji, nastawionej na odnalezienie na terenie Jamna i Łabusza cennych pod względem etnograficznym przejawów kultury materialnej, które mogłyby stanowić podstawę ekspozycji planowanego Muzeum Wsi na wyspie Bielawa w powiecie szczecineckim. Rezultatem prac był zakup ponad 150 obiektów, które w związku z nieuruchomieniem bielawskiego skansenu trafiły do Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Koszalinie. Pracownicy słupskiego muzeum kontynuowali poszukiwania w latach 1971-1972⁵⁹.

Penetracja etnograficzna okolic Jamna i Łabusza w 1961 roku stanowiła wstępny etap zaplanowanych na rok następny szczegółowych badań znacznej grupy wsi powiatu koszalińskiego. Na zlecenie Wydziału Kultury PWRN w Koszalinie badania prowadziły Katedra Etnografii UAM i Polskie Towarzystwo Ludoznawcze⁶⁰. Objęto nimi sześć specjalnie wybranych (ze względu na skład społeczny, pochodzenie oraz rozmieszczenie osadników) wsi: Kraśnik, Mścice, Jamno, Łabusz, Iwęcín i Wierciszewo⁶¹. Miały się do nich udać 2-3-osobowe zespoły badawcze, których zadaniem było uchwycenie wszystkich procesów związanych z tak zwanym „zderzeniem kultur” i adaptacją społeczno-kulturową osadników. *„Istota zjawiska polegała na tym, iż w wyniku powojennego osadnictwa każda ze wsi została zasiedlona przez różnorodne grupy osadników reprezentujących różne etnograficzne grupy regionalne i różne regionalne kultury. Te wnoszone przez osadników kultury »zderżyły« się ze sobą. Towarzyszyły temu różnorodne procesy społeczne, w wyniku czego w obrębie każdej z wniesionych kultur zaczęły zachodzić poważne przekształcenia, różne w każdej z grup w zależności od wielu czynników. Chodziło właśnie przede wszystkim o uchwycenie czynników zmian kulturowych, o to, jak z konglomeratu wielu kultur grupowych wykształca się jednak kultura wsi, jakie towarzyszą temu mechanizmy społeczno-kulturowe, w jakim kierunku zmierza rozwój kultur wsi w wyniku postępu gospodarczego, technicznego i ogólnego rozwoju poziomu oświaty i kultury – jednym słowem, jak wykształca się nowa kultura wsi na Ziemiach Zachodnich i jakie są prawidłowości tego rozwoju”*⁶².

W pracy badawczej zastosowano metody typowe dla badań socjologicznych. Posłużono się bowiem kwestionariuszem standaryzowanym, opracowanym przez kierownika badań prof. J. Bursztę. Ich celem było zebranie danych o każdej rodzinie

⁵⁸ Tamże, s. 338.

⁵⁹ Tamże, s. 339.

⁶⁰ J. Burszta, *Etnograficzne badania terenowe w Koszalińskim*, Zapiski Koszalińskie 1962, z. 1, s. 26.

⁶¹ APK, PWRN, sygn. 2854, Sprawozdanie z badań etnograficzno-socjologicznych prowadzonych przez zespół Katedry Etnografii UAM pod kierunkiem prof. dr. Józefa Burszty w sezonie 1962 r. w Koszalińskim, s. 4.

⁶² Tamże, s. 4-5.

w wsi, przeprowadzenie wywiadów z jak największą liczbą informatorów oraz dokonanie i opisanie własnych obserwacji, a także sporządzenie dokumentacji fotograficznej⁶³.

W ciągu trzech sezonów badawczych udało się zespołowi prof. Burszty zebrać znaczną liczbę ankiet i materiałów przygotowanych przez uczestników wyprawy. Pozwoliły one na wysunięcie następujących wniosków:

„1. *W adaptacji do zastanego środowiska materialnego istniała i jeszcze istnieje nadal tendencja do upodobnienia tego środowiska po części do dawnego, własnego (np. bielienie ścian domów, budowanie pieców); nastąpiło całkowite dostosowanie się wyższej techniki i zasadnicza tendencja – jak najbardziej racjonalnego gospodarowania. Kryterium ekonomiczne stało się w życiu społecznym najważniejsze;*

2. *W zakresie życia społecznego nastąpiło wzajemne przemieszanie wzorów społecznych. Upowszechniło się tu wiele elementów wschodnich;*

3. *W poszczególnych zakresach kultury nastąpiły ogromne zmiany: wiele elementów kulturowych zanikło, wiele z nich upowszechniło się w tych grupach, gdzie dotąd nie były znane. Niekiedy widzimy ciekawe nałożenie się na siebie różnych elementów kulturowych, co niekiedy doprowadziło nie do rozpadu, a do wzbogacenia tradycyjnych elementów kulturowych;*

4. *Ogólnie następuje zanik, dość nawet gwałtowny, tradycyjnych elementów kulturowych (utrzymują się one najdłużej w gospodarstwie kobiecym), z wielu elementów – starych i nowych – wytwarza się zupełnie nowa kultura wsi, inna i różna od dotychczasowych, co idzie w parze z całkowitą już niemal integracją społeczną mieszkańców wsi”⁶⁴.*

Wyniki prowadzonych na terenie Koszalińskiego badań etnograficzno-socjologicznych zostały przedstawione przez prof. J. Bursztę na kilku konferencjach naukowych: Międzynarodowej Konferencji Pomoroznawczej w Szczecinie w 1960 roku, Międzynarodowej Konferencji Etnograficznej w Brnie w październiku 1961 roku oraz na Konferencji Berlińskiej „*poświęconej tendencjom rewizjonistycznym w etnografii zachodniemieckiej*” w lutym 1962 roku⁶⁵. Przede wszystkim jednak posłużyły jako materiał do przygotowywanej przez zespół prof. J. Burszty pracy *Stare i nowe w kulturze wsi koszalińskiej*.

Badania prof. J. Burszty stanowiły ewenement wśród prowadzonych wówczas na ziemiach zachodnich prac etnograficznych. Wyróżniał je nie tylko zastosowany przez zespół poznański sposób gromadzenia i opracowywania materiału, ale przede wszystkim podjęta problematyka badawcza, znajdująca się wówczas głównie w orbicie zainteresowań historyków i socjologów. Obserwacje współczesnych przeobrażeń kulturowych zazwyczaj pomijane były przez inne ekipy badawcze, ograniczające się jedynie do opisu i określenia słowiańskiego charakteru kultury materialnej badanego obszaru. Jak wynika jednak z opublikowanych prac prof. J. Burszty, efek-

⁶³ Tamże, s. 5.

⁶⁴ Tamże, s. 5-6.

⁶⁵ APK, PWRN, sygn. 2855, Badania etnograficzno-socjologiczne na terenie powiatu koszalińskiego, s. 92.

ty jego obserwacji były równie rzeczowe i rzetelne pod względem naukowym, jak prowadzonych w tym zakresie przez ekipy socjologów. Działania i założenia metodologiczne badań etnografów poznańskich uznać możemy również za odpowiedź nauki polskiej na występujące wówczas tendencje do korelacji prac podejmowanych przez przedstawicieli różnych dziedzin nauk społecznych.

Przedstawiony zarys prowadzonych w województwie koszalińskim badań etnograficznych pokazuje, iż rejon ten znajdował się w orbicie zainteresowań wielu ośrodków naukowych i placówek badawczych podejmujących w swej działalności problem ziem wcielonych. Szczególna uwaga etnografów skupiona była na terenach byłego pogranicza polsko-niemieckiego, bowiem duży odsetek ich mieszkańców stanowiła polska ludność autochtoniczna, wśród której najbardziej widoczne było zachowanie różnorodnych przejawów kultury materialnej i zjawisko wielokulturowości⁶⁶. W przeciwieństwie do tzw. ziem dawnych możliwe było dokonanie analizy i opisu przemian cywilizacyjnych, jakim rdzenni mieszkańcy ziem zachodnich ulegli w ciągu ostatnich dwóch stuleci. Niezwykle ciekawy wydawał się etnografom również dokonujący się na terenach przejętych proces integracji ludności i jego wpływ na stopień zachowania lokalnej kultury materialnej. Chociaż eksploracje etnograficzne w pierwszych latach powojennych miały ścisły związek z prowadzoną przez władze państwowe i partyjne polityką narodowościową (były jej przejawem i naukowym zapleczem), zmierzającą do uzyskania historycznej legitymizacji przejęcia ziem ponemieckich, to dostarczyły one bogatego materiału, pozwalającego opisać zamieszkujące obszar Pomorza grupy etniczne.

⁶⁶ Zdaniem prof. Z. Jasiewicza z Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM w Poznaniu, (bliskiego współpracownika prof. J. Burszty), dokonującego analizy prowadzonych od końca lat 50. do początku lat 70. badań etnograficznych i socjologicznych na ziemiach zachodnich, właśnie możliwość obserwacji współzycia ludzi posługujących się różnymi wzorami kulturowymi (etnicznymi, religijnymi, regionalnymi) i wynikające z tej obserwacji wnioski badawcze, dotyczące takich zjawisk i procesów, jak: wielokulturowość, tożsamość etniczna, świadomość grupowa, stanowiły najważniejszy rezultat podejmowanych na tym terenie eksploracji naukowych. Z. Jasiewicz, *Wielokulturowość na tzw. Ziemiach Odzyskanych po II wojnie światowej. Rzeczywistość i reakcja nauki*. Sprawy Narodowościowe 1999, z. 14-19, s. 125-130.